

„Was für ein hervorragender Dirigent!” – lelkesedik a Tagesspiel kritikus a *Psalmus Hungaricus* egy berlini előadása után: micsoda kiváló karmester! „Magával tudta ragadni a művészeket a legmagasabb teljesítményekre” – állítja Maria Stader, „nagyra becsültem őt” – emlékezik Dietrich Fischer-Dieskau, „csodálatos opera-karmester volt” – mondja Yehudi Menuhin. Szeged, Budapest és Salzburg után Berlint is egy csapásra meghódította Fricsay Ferenc, kevéssel a világháború után. Elegendő volt egy jól sikerült koncert- és operaelőadás, vagy egy-két kortárs opera salzburgi színrevitele, és máris főzeneigazgatói szerződést szignálhatott a magyar dirigens Európa egyik zenei központjában.

Fricsay Ferenc 1914 augusztusában született Budapesten. Cseh származású édesapja is muzsikus volt, a magyar hadseregben szolgálva katonazenekart vezetett, s fiának is magas szintű zenei nevelést igyekezett biztosítani, így Ferenc már hatévesen a pesti Zeneakadémiára járt, ahol zongorázni tanult. Később több hangszert is kipróbált: tanult hegedülni, játszott klarinéton, harsonán, még az ütőhangszerek között is otthonosan mozgott. Tizennégy évesen a zeneszerzői osztályba iratkozott be, ahol az évek alatt egy sor saját kompozíciót alkotott, köztük egy vonósnégyest, egy szimfóniát, hegedűversenyt stb. A Zeneakadémián alkalmat nyílt megismerkedni a korszak fővárosi zenei életének valamennyi meghatározó alakjával: Bartókot, Kodályt, Weinert, Dohnányit és Hubayt is tanárai között tudjuk.

1933-ban végzett, s bár akadt budapesti ajánlata (az Operaház kórus-korrepetitoraként számított volna a szolgálataira), ő Szegedet választotta, ahol apja mesterségét folytatva – és nem mellesleg Lehár Ferenc örökébe lépve – katonazenekart irányított, továbbá a Szegedi Filharmonikusokat vezette – 1934-től vezető karmesterként. Az ezt követő tíz évben országos tényező lett a szegedi zenekar a vezetése alatt, megfordult itt az ország hangszeres szolistáinak legjava Fischer Annie-től Sándor Györgyig, egy ízben még Willem Mengelberg és Erich Kleiber is tiszteletét tette a városban. (Érdekes tényadat, hogy e néhány esztendő leforgása alatt Fricsay 260-ról 2000-re emelte a Filharmonikusok bérleteseinek számát.) 1939-től a szegedi színház operaelőadásainak zenei megvalósítását is gondozta.

A világháború azonban véget vetett Fricsay szegedi diadalának, de egyben újtárra indított egy másik, nemzetközi sikertörténetet. A német megszállás nyomán Szegeden is megkezdődött a tisztogatás, az izraelita zenészek kiszorítása a zenekarokból; zeneigazgatóként Fricsay sem kerülhette el a retorziót, amiért a tiltás ellenére zsidó muzsikuskat alkalmazott. 1944-ben a Gestapo letartóztatta, ezután gyakorlatilag száműzték a városból. Barátai segítségével, felesége és három gyermeke oldalán, titokban Budapestre költözött.

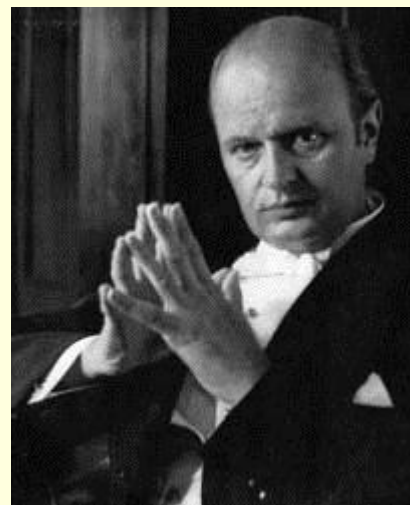
A főváros felszabadulása után Fricsay vezényelhette az első pesti zenekari koncertet, s mind az újjászerveződő Székesfővárosi Zenekarnál, mind az Operaháznál igényt tartottak a munkájára. Így Fricsay lett a zenekar első háború utáni karmestere, s – Somogyi Lászlóval megosztva – az Operaház vezető dirigense.

1947-ben a Székesfővárosi Zenekarral Bécsben szerepeltek, mikor Otto Klemperer felkérte Fricsayt asszisztensének egy salzburgi bemutatóhoz, ahol Gottfried von Einem *Danton halála* című operáját tervezték előadni. Klemperer azonban betegsége miatt lemondani kényszerült az előadást, így

a premier terhe egészében Fricsayra hárult. A *Danton halála* kiugró siker lett, melynek köszönhetően Európa egyszerre felfigyelt az ifjú magyar karmesterre, s a Bécsi Opera meghívta első vendégkarmesternek.

Ezután már nem volt visszatérés Magyarországra; Fricsay egyik nyugat-európai ajánlatot kapta a másik után: 1948 nyarán ismét Salzburgban vezényelt, Frank Martin *Le Vin herbé (A bájital)* című operáját vitte sikerre, majd ősszel mutatkozott be Berlinben.

És ez a szereplés egész későbbi pályafutását meghatározta.

1948 novemberében lépett fel először Fricsay az amerikaiak által ellenőrzött Nyugat-Berlin zenekaránál, az éppen csak két éve életre hívott RIAS-Symphonie-Orchester Berlin* élén, pár nappal később a berlini Städtische Operban** (Verdi: *Don Carlos*), decemberben pedig a Berlini Filharmonikusok előtt is letette a névjegyt. Ez a néhány alkalom elég volt, hogy meggyőzze a berlini illetékeseket: Fricsayval hosszú távon számolhatnak, így mind a Rádiózenekar, mind az Állami Operaház zeneigazgatói állást kínált neki – a zenekarnál haláláig, utóbbi intézményben 1952-ig dolgozott.

A Rádiózenekart, mely az évtized végére Karajan híres Filharmonikusaival konkurált, Fricsay tudatosan formálta a „saját képére”. Kezdetben a Staatskapelle legjobb harminc muzsikusaának átcsábítása biztosította a magas művészi színvonalat az együttesnél, Fricsay nem titkolt mintája és példaképe azonban Toscanini és az ő NBC-je volt. Igazi „precíziós műszerként” használta Fricsay a Rádiózenekart, számos nehéz, modern alkotás és kortárs kompozíció betanításával edzve őket. 1954-es szerződés hosszabbítása után kezdték Fricsay „saját zenekarának” tekinteni a RIAS-t, de már az '50-es évek elejétől rendszeres lemezkészítésre nyílt lehetőségük a Deutsche Grammophonnál, s rádiózenekar lévén a rádiós műsorszórás, majd a televíziós sugárzás is számtalan hallgatót és támogatót vonzott.

Amerikai ismertségét megalapozandó, 1954-ben egy fél évadot Houstonban töltött a város szimfonikus zenekarának élén, ám mindössze 1955 januárjáig maradt Texasban.

1956-ban ennél jóval kecsgetetőbb állást kínáltak neki: ezúttal a müncheni Bajor Állami Operaház főzeneigazgatói posztját nyerte el. Már bemutatkozása (Verdi: *Otello*) is zajos sikernek bizonyult, később pedig olyan dalműveket mutatott be itt, mint a *Lammermoori Lucia*, a *Hovanscsina* vagy a *Wozzeck*. (A Wagner–Strauss-repertoárt előzékenyen meghagyta Hans Knappertsbuschnak és – az éppen általa Münchenbe szerződtetett – Karl Böhmnek.) Fricsay 1958-ban egy ellene indult sajtókampány miatt lemondott főzeneigazgatói posztjáról, azután már csak vendégkarmesterként dolgozott Münchenben.

Miután az 1956-os magyarországi forradalom leverésével a szovjet hadsereg biztosította a budapesti kommunista adminisztráció hatalomban maradását, Fricsay nem látott esélyt arra, hogy akár csak hazalátogasson, így osztrák állampolgárságért folyamodott, melyet 1960-ban meg is kapott.

1958-ban diagnosztizálták nála a súlyos kórt, mely árnyékot vetett pályájának utolsó szakaszára. 1959 szeptemberében, két nehéz operáció után tért vissza a pódiumra, s a korábbiakban megszokott hévvel, szinte önpusztító lázban látott újra munkához. 1961-ben újfent Salzburgban vezényelt, fellépett Bonnban, majd a Luzerni Fesztiválon bemutatta a nagyközönségnek Kodály Zoltán *Szimfóniáját*, a berlini Deutsche Oper újra-megnyitóján pedig a *Don Giovanni*t dirigálta. 1962-ben jelentette meg *Mozartról és Bartókról* című könyvét.

1961 decemberében adta utolsó koncertjét Londonban, ekkor állapota ismét súlyosra fordult: több mint tíz operáción esett át, de életét alig tudták meghosszabbítani orvosai. Fricsay Ferenc negyvennyolc évesen, 1963 februárjában hunyt el Bázelen.

A szűk tizenöt tartalmas esztendő, melyet Fricsay Ferenc a berlini Rádiózenekar élén töltött, elegendőnek bizonyult, hogy a XX. század egyik leggyümölcsözőbb, legsikeresebb karmester–zenekar kapcsolatát építse ki. Ehhez Berlinben minden feltétel a rendelkezésére állt: állandó lemezszerződés a Deutsche Grammophonnal, mely hanglemezek tucatjait segítette életre, rendszeres rádióközvetítések, melyek jó része az utókor számára is hozzáférhető, és nem utolsósorban a televízió újdonsága. Fricsay mediátori szerepéről ritkábban ejtünk szót, mint primer művészi kvalitásairól és teljesítményéről, holott Európában szinte elsőként vitte tévéképernyőre a klasszikus zenét. A képi sugárzásnak hála százezrek, majd milliók figyelték készülékeiken, ahogyan Fricsay a *Moldvát* próbálja és vezényli a Rádiózenekarral (Werkstatt-Reihe, 1961). Nagy vonalakban: amit Bernstein Amerikában, azt vitte végbe Fricsay Berlinben, vagyis felismerte az új médium, a televízió tájékoztatásban és közönségnevelésben betöltött újszerű szerepét, és igyekezett kiaknázni azt. (Korántsem véletlen, hogy évekkel később Herbert von Karajan ugyanitt, Berlinben fejlesztette tökélyre a klasszikus zene televíziós megjelenítését.)

Nem csupán az új, de a „rég” médiumban is megkerülhetetlen Fricsay Ferenc hagyatéka: hanglemezei elsősorban Mozart, Beethoven és Bartók műveiben nyújtanak kiemelkedőt. 1954-ben rögzítette a *Szöktetés a szerájból*t, '55-ben a *Varázsfuvolát*, '58-ban a *Don Giovannit* (mindhárom Berlin, DG***), Beethoven *Fideliója* 1957 nyarán, Münchenben került lemezre a vezényletével – ez volt a Deutsche Grammophon első sztereó operafelvétele. Lemezen a berlini Rádiózenekar mellett a Berlini Filharmonikusokat és a Bajor Állami Zenekart is több ízben vezényelte. A Filharmonikusokkal készült Beethoven-szimfóniafelvételeket a legjobb munkái között tartjuk számon (*I., III., V., VII. és IX. szimfónia*, Berlin, 1953–61), ahogy Bartók- és Kodály-előadásai is jócskán kiállták az idő próbáját. De említést követel Wagner *Bolygó hollandija* (1952), Haydn *Évszakokja* (1952), valamint Verdi *Requiemjéből* rögzített remek produkciója (1953 – mindhárom Berlin).

Opera- és szimfónialemezei mellett kiemelkedőek Fricsay versenymű-felvételei is, köszönhetően annak, hogy a magyar maestro remek érzékeléssel választotta ki szólistáit. Szeretett ragaszkodni kedvenc zongoristáihoz: Clara Haskil, Fischer Annie és Anda Géza számos alkalommal dolgozott Fricsayval – Anda és Fricsay Bartók-zongoraversenyei például megkerülhetetlen mérföldkövek a Bartók-játszás történetében –, a hegedűművészek közül Wolfgang Schneiderhan volt a kedvence. Ugyanilyen gondosan válogatott az énekesek között is, a magyar származású svájci szoprán, Maria Stader, a szintén svájci tenorista Ernst Haefliger és a pályája korai szakaszában járó Dietrich Fischer-Dieskau nevei szerepelnek leggyakrabban Fricsay lemezein.

Szigorú, a muzikusai felé magas követelményeket támasztó dirigens hírében állt Fricsay Ferenc. Elkötelezett vezető, parancsoló típus volt, nem állhatta a pontatlanságot, a lazaságot, megtorolta a fegyelmezetlenséget. Volt benne némi diktatórikus hajlam, fel-feltörő dühét sosem rejtette véka alá, határozott, magabiztos, mindazonáltal hallatlanul szenvedélyes muzikus volt. Legfőbb erényei közé tartozott a precizitás, a textuális tisztaság: arra bátorította a zenekari zenészeket, hogy aktívan hallgassák egymás játékát, s kamaramuzikusokként dolgozzák ki az együttjátszást. Többnyire pálca nélkül, finom, precíz ütésttechnikával és kifejező mozdulatokkal dirigált, kedvelte a feszes, az energikus játékot. Előadásait teljes kontroll alatt tartva önmagát a zeneszerző szószólójának, tolmácsának tartotta – kemény munkamódszereit csak nehezen

tudta összeegyeztetni szelíd művészi lelkiismeretével.

Mindemellett páratlan színpadi-drámai érzékkel bírt. Illetékességét az olasz repertoárban számos operaprodukciója, a *Don Carlos*, a *Lammermoori Lucia*, az *Otello*, vagy a *Rigoletto* berlini, müncheni előadásai bizonyítják, izraeli turnéján Verdi *Requiemjét* játszotta, összesen mintegy 25 ezer ember előtt. Jól ismerte a zenés színpad világát; gyűlölte a megcsontosodott rutint, nem félt szembemenni a rosszul rögzült, idejétmúlt színházi konvenciókkal, operaelőadásai irigylendő vitalitással és eredeti drámai erővel szólaltak meg.

* A RIAS mozaikszó feloldása: „Radio in the American Sector”, németül „Rundfunk im amerikanischen Sektor”, vagyis az Amerikai Szektor Rádiója; 1956 után a zenekar hivatalos neve Radio-Symphonie-Orchester Berlin lett, 1993-ban pedig Deutsches Symphonie-Orchester Berlin-re változott – a szövegben a továbbiakban Rádiózenekarként említem.

** A mai Deutsche Oper.

*** Fricsay valamennyi, a szövegben említett lemeze a Deutsche Grammophonnal készült, így a továbbiakban a kiadó megjelölését elhagyom.